KAYBOLAN MESLEKLER

Basmacı, Celep, Nalbur, Nalbant, Hallaç, Mestçi, Sayıcı, Rençber, Sepetçi, Fesçi, Zerzevatçı, Çömlekçi, Değirmenci, Kolancı, Urgancı, Bacacı, Bileyci, Semerci, Kalaycı gibi günümüz gençlerinin adını sanını bilmediği yüzlerce meslek, zanaat bugün unutulmaya, kaybolmaya başlamıştır. Günümüzde bu meslekler birkaç kişi sayesinde devam etmektedir. Babalarımız işçi, çiftçi, mühendis, doktor, avukat, eczacı, savcı veya öğretmen olabilir; ama dedelerimizi veya büyük dedelerimizi araştırırsak bu büyüklerimizden en azından birkaçının zanaatkâr olduğunu göreceğiz. Belki demirci, belki kalaycı, belki marangoz, belki nalbant, belki de çarıkçı… İşte bu meslekler, büyüklerimizden dinlediğimiz birer hatıra olarak kalmaya, bir bir yok olmaya başlamıştır.

Yaşadığımız çağda nereden nereye geldiğimizi, yeni nesillerin geçmişini daha iyi anlamaları açısından ilginç bulduğumuz, artık evlerimizde antika olarak sakladığımız, kullanılmayan eşyaları üreten mesleklerin artık yapılmadığını görüyoruz. Bu meslekler arasında kalaycılık mesleğinin nasıl değişime uğradığını, nasıl adım adım yok olma sürecine girdiğini, yapmış olduğumuz araştırmamız ile ortaya koyacağız.

Kalaycılığın Tarihçesi:

Kalaycılığın Türk kültürünün bir parçası olduğu kaynaklarda anlatılmaktadır. Eski Türkler, bütün ihtiyaçlarını el becerileri ile karşılayarak hayatlarını devam ettirmekte idi. Kalaycılık da bu becerilerden biriydi. Türkler aşlarını kalaylı kaplarda pişirmeye özen göstermişler, yoğurtlarını kalaylı kaplarda mayalamışlar, düğün yemeklerini kalaylı leğenlerde ve kazanlarda pişirmişlerdir.

Bronz elde etmek için gerekli olan kalay, maden kullanımının başladığı ilk çağlardan beri çok aranılan bir madde idi. Bu nedenle Çassiterıdess Adaları’ndan Yakın Doğu’ya kadar uzanan yoğun bir kalay ticareti başladı.

Klasik çağda, bakır ya da pirinç eşyalar kalayla kaplanırdı. Orta çağda gümüş eşyalarının biçimlerini kopya eden kalay kaplar kullanılırdı. Ayrıca tartı aletlerinin yapımında da kalaydan yararlanılırdı. XVI. yy.da kuyumcular üretecekleri yapıtların kalaydan örneklerini yaparlardı.

Kalaycılar loncalar halinde örgütlenirdi. Bu loncalar, her parçanın yaratıcısını belirlemek amacıyla ayar damgasının kullanımını düzenlerlerdi. Loncaların ortadan kalmasıyla beraber kalaycılık örgütlü bir meslek olmaktan çıkarak usta-çırak ilişkisiyle

gelişip öğrenilen bir meslek oldu. Ancak görüştüğümüz ustalar da buna dikkat çekerek, ihtiyaçların değişmesiyle beraber çırak bulmakta sıkıntı yaşadıklarını ve kalaycı ustalarının artık yetişmediğini belirtiler.

Kaybolan Bir Meslek: Kalaycılık

İlçemiz (Taşova) 1944 yılında ilçe olan bir yerleşim yeridir. İlçe olmasından sonra Karadeniz'den, sırtında körükleri ile gelen kalaycılar buralarda körük kalaycılığı yapmaya başlamışlardır. Köylerde haftalarca hatta aylarca kaldıkları da olmuştur. Bunlardan hayatta olanlardan birkaçı ile görüşme imkânımız oldu.

Yusuf Günaydın, Gafur Karaismailoğlu, Dursun Ali Karaismailoğlu, Salih Kuşdil, Ali Rıza Günaydın, Mustafa Gündoğdu Taşova'daki ilk kalaycı ustalarıdır. Bu ustaların yanında yetişen Hasan Fehmi Karaismailoğlu, Saadettin Şahin, Şaban Yıldırım gibi çıraklar, 1970–1990 yılları arasında bu işe devam etmişler; ancak azalan talep nedeniyle onlar da artık mesleklerini icra edemez hale gelmişlerdir. Sebahattin Günaydın, ilçemizde halen kalaycılığı sürdüren tek kalaycı ustasıdır.

Araştırmamız sırasında görüştüğümüz Sebahattin Günaydın, fiilen bu mesleği sürdüren tek kişi olması, kalaycılığa duyulan ihtiyaç hakkında bize en geçerli bilgileri vermesi nedeniyle çalışmamızda önemli bir yere sahiptir. Kalaylama işlemini bir sefer de bizim için yapan ustamız, işlem sırasında kullanılan malzemeler hakkında da bize bilgi vermiştir.[1] Ustamızın çalışması sırasında teknolojik gelişmelerden yararlandığını görmek, bu mesleğin gelişmelere açık olabileceği anlamına gelmesi açısından bizim için memnun ediciydi.

Taşova'nın ilk kalaycılarından olan Fehmi Dede ile yaptığımız röportaj da kalaycılığın son yıllardaki seyrini anlamamız için bize çok faydalı bilgiler vermiştir.[2] Fehmi Dede'ye ilk sorumuz kalaycılık mesleğini nereden öğrendiği idi.

Fehmi Dede, ustasının babası olduğunu, babasının da bu mesleği Taşova'da ikamet eden bir Ermeni'den öğrendiğini ifade etti. "Sermaye yok, akıl yok, tahsil yok… Başka meslek öğrenemiyoruz. Ne yaptık, öğrendik kalaycılık…" sözleriyle bu mesleği şartların zorlamasıyla öğrendiğini ifade eden Hasan Fehmi Dede, 65 yıl boyunca bu mesleği yaptığını söyledi. Kalaycılık sayesinde yedi çocuk yetiştirdiğini belirtmeden de geçemedi. Usta-

[1] Bkz. ***Kalaycı Sebahattin Günaydın ile Görüşme ve Kalay Yapımı***, video görüntüsü. (18/02/2009)

[2] Bkz. ***Eski Kalaycı Hasan Fehmi Karaismailoğlu ile Ropörtaj*** , video görüntüsü. (17/02/2009)

çırak (baba-oğul) ilişkisi içerisinde oğlunun da aynı mesleği yapacağı düşüncesiyle "çocuklarınız mesleği devam ettiriyor mu?" sorumuzu, çocuklarının farklı meslekler yaptığını söyleyerek cevapladı. Fakat bunu söylerken çocuklarının da farklı dallarda da olsa zanaatkâr olmasından memnun gibiydi…

Bir zamanların en değerli eşyalarından olan bakır kapların artık bulunmadığını, bakır kapları olan evlerin parmakla gösterildiği günleri yaşayacağımızı söyleyen ustamız, yeni ürünlerin bakır kapların kullanımını azaltarak yok ettiğini belirtti. Evlerdeki bakırların hurdaya satılmasından bahsederken Fehmi Dede, bizim de meslek böylece yok oldu demek ister gibiydi. Artık kendi evinde bile bakır kapların kullanılmaması da bu bize tekrar "işte kaybolan bir meslek" dedirtti.

Fehmi Dede "siz kalaycılık yaparken Taşova'da başka kaç tane kalaycı vardı?" diye sorduğumuzda kalaycılık hakkında yeni bir şeyler öğrendik dedemizden… "Taşova'da çok fazla kalaycı olmasa da dışarıdan gelen çoktu, kalaycılık asıl Çingene mesleğidir. Buralara Edirne çingeneleri gelirdi, Ermeniler de bu işi yapardı. Biz yerli kalaycılar beş-altı kişi kadar ancak vardık. Bunların içinden üç tanesi sağdır. İkisi de benden büyüktür. Birisi 90 yaşında, birisi de 86 yaşındadır. Ben de 80 yaşındayım…." "Köyleri gezer, geldiğimizi haber verir, köylünün getireceği kapları beklerdik. Arabaların olmadığı o yıllarda bu işler daha zordu…"

Kalaycılık sırasında kullanılan "nişadır" gibi kalaycılığın temel malzemeleri ve bunların kullanımı hakkında da ustamızdan çeşitli bilgiler aldık. Sebahattin Günaydın'la yaptığımız röportajda, bu malzemeleri tanıma fırsatı ve kullanımlarını da görme imkanı bulduk. Sebahattin Usta'dan aldığımız bilgilere göre kalaycılık da şu malzemeler kullanılmaktadır:[3]

-Kalay: Dövülebilir, sünek bir metaldir. Kolayca tel veya levha haline getirilebilen bu metal, kalaycılıkda ısıtılarak kullanılır.

-Nişadır: Amonyak tuzu olarak bilinen amonyum klorür bileşiği… Metalin yüzeyinde hasıl olmuş oksit tabakasını kaldırdığından metal, lehime müsait hale gelir. Beyaz toz halindedir. [4]

-Kalaycı pamuğu: Steril pamuktan farklı olarak rulo şeklinde ve avuç içerisinde kolay hareket ettirilebilen bir pamuktur. [5]

-Kıskaç: Kalay yapılacak nesnenin tutulduğu bir çeşit maşa.

-Körük: Ateşin harlanması için kullanılan genellikle manda derisinden yapılmış hava üfleyen bir malzeme.

---

[3] ***Kalay Yapımında Kullanılan Malzemeler***; Sebahattin Günaydın ile Ropörtaj, (18/02/2008)

[4] Bkz. Resim 3

[5] Bkz. Resim 2

-Kömür

Kalaycılık 3 temel üzerine kuruludur. Bunlar: Tavlanması, temizlenmesi ve kalaylanmasıdır. Kalaycılığın nasıl yapıldığının anlaşılması amacıyla bu işlemleri kısaca açıklayalım.

Tavlamak: Kalaylanacak kaplarda aranan en önemli özellik karıncalanmadan oluşan berelerin, çürümelerin olmaması, kaplar ne kadar temiz olursa o kadar kolay ve temiz işçilik çıkarmaktadır.

Daha önce kalaylanmış malzemeler körük ve kömür yardımıyla yakılarak orta sıcaklıkla üzerindeki yağ ve zamanla kullanmadan oluşan atıkların yakılmasına kalaycılık dilinde “Tavlama” denilir. Hiç kalaylanmayan kaplara kızıl kap denir ve bunlar tavlanmazlar.

Temizleme: Tavlanan materyaller tuz ruhu ile sıvanarak kalaylanacak olan kısımlar ince kumlarla el ve ayak yardımı ile güzelce silinir. Kalaylanacak zemin kalay almasını engelleyecek tüm dış etkenlerden arındırılır. Ezik büzük olan yerler ise çekiç, tokmak gibi özel aletlerle düzeltilir.

Kalaylama: Kalaylama ise yine körükte ısı ile tavına getirilen kapların sıcaklıktan dolayı çubuk halinde bulunan kalayın sürülmesi ile kolay şekilde kaygan hale gelmesidir. Kalayın kalaycı pamuğu ve nişadır yardımı ile zemine düzenli şekilde dağıtılması işlemine kalaylama denir. Bugünkü anlayacağımız anlamda kalay bir nevi kaplama malzemesidir.

Kalaycılığa bakışı anlamak ve halkımızın kalaycılık hakkındaki düşüncelerini öğrenmek adına yaptığımız sokak röportajlarında halkımızın kalaylı kaplarda pişen yemeklere bir özlem duyduğunu gördük. Halkımız hala evlerinde bakır kapların bulunduğunu; ancak bunları artık sadece dekoratif amaçla ellerinde tuttuklarını ifade etti.

Sokak röportajlarında kalaycılığın neden son bulduğunu sorduğumuzda, röportaj yaptığımız kişiler de aynı kalaycı ustalarımız gibi alüminyum kapların ve çelik tencerelerin varlığına dikkatimizi çektiler. Bazı büyüklerimizin hala kap kalaylatma peşinde olduklarını; ama hem kendilerinin bu işe yüksündüklerini hem de kalaycı bulmakta zorlandıklarını ifade ettiler.[6]

Kalaycılık, tamamen el beceri ve zamanlamayla ilgili aşırı dikkat isteyen bir meslektir. Dikkatsizlik, aşırı sıcaklık, kalaylanacak kabın yanmasına, delinmesine sebep olabileceğinden zor bir zanaattır. Emeğin yüksek olduğu, gelirin az olduğu bir meslek olması onun yok oluş sürecinde çok etkili olmuştur.

---

[6] Bkz. ***Halk ile Yapılan Röportaj 1, Halk ile Yapılan Röportaj 2***, (16/02/2009)

Teknolojinin getirdiği yeniliklerle birçok meslek dalı teknolojiye yenilmiş, kazanç kapısı olmaktan çıkmıştır. Kültürümüze, biten meslek dalları olarak geçmiştir. Biten mesleklerde özellikle dikkatimizi çeken el becerilerine dayalı meslekler olmalarıdır. Her şeyin makineleşmesi, seri ve ucuz üretimi sağlamış, bu da kalaycılık gibi ata yadigârı birçok meslek için bir tehdit olmuştur. Kalaycı ustalarının yetiştirdikleri çırakların yeni çıraklar yetiştirmemesi ile kalaycılık artık ölmeye mahkûm olmuştur.

Günümüzde mahalle aralarında yapılan kalay, kalay malzemesinin pahalı olması nedeniyle ucuza mal etmek için kurşun kalay aşımı ile kalay yapılmaktadır. Bu, kalay mesleğinin yok oluşunu hızlandırmaktadır. Kalayın, kalaycı dükkânında ve uygun malzemelerle yapılması yok oluş sürecinde bu mesleğe bir parça güç verecektir.

Bitmekte olan bu meslekle birlikte bazı sanatlar hayatın köşelerine itildi. Bakır sinilerde pişen yemeğin tadı ile bakır sürahide yapılan ayranın tadını bilenler yaşadıkça, kalaycılığın ölmemesini umut ediyoruz.

Ancak araştırmamız sırasında röportaj yaptığımız kalaycı ustası Seyfettin ULUTAŞ'ın defalarca söylediği sözler de aklımızdan bir türlü çıkmıyor: "Bu iş bitti, bitti artık, kalaycılık tamamıyla bitti…!"

RESİMLER:

Resim 1: Taşova'da kalaycılık yapan son usta Sebahattin Günaydın

Resim 2: Kalaycı Pamuğu

Resim 3: Nışadır

Resim 4: Hasan Fehmi Karaismailoğlu

Resim 5: Kalay işlemi

Kaynaklar:

-Büyük Larousse, syf. 6027-6208
-Ana Britannica, 17. cilt, syf. 401
-Temel Britannica, 9. cilt, syf. 273
-wikipedia.org/wiki/Kalay

Kaynak Kişiler:

Hasan Fehmi Karaismailoğlu
Sebahattin Günaydın
Seyfettin Ulutaş

Sokak Röportajları:

- Bahattin Avcı
- Dursun Şahin

Ekler: Videolar:

- Halk ile Yapılan Röportaj 1
- Halk ile Yapılan Röportaj 2
- Kalaycı Sebahattin Günaydın ile Görüşme ve Kalay Yapımı
- Eski Kalaycı Seyfettin Ulutaş ile Röportaj
- Eski Kalaycı Hasan Fehmi Karaismailoğlu ile Röportaj
- Kalay Yapımında Kullanılan Malzemeler